

В целом проблему взаимоотношений советских партизан и крымско-татарского населения следует рассматривать с трех взаимосвязанных сторон:

1. Отношение татарского населения к советским партизанам в условиях немецкого оккупационного режима и эволюция этого отношения.

2. Отношение партизан к татарскому населению в условиях кризиса лояльности последнего по отношению к советской власти и эволюция этого отношения; партизаны и проблема крымско-татарского коллаборационизма.

3. И наконец, роль крымских татар в партизанском движении на территории полуострова.

Именно эти факторы явились определяющими в отношении советских партизан к крымско-татарскому населению вообще и коллаборационистам из его числа в частности.

Рассмотрев указанные стороны проблемы, следует признать, что взаимоотношения населения оккупированных советских территорий и советских партизан относятся к наиболее неоднозначным и трагическим эпизодам истории Великой Отечественной войны. И лучшая иллюстрация этому тезису – события на территории Крыма в 1941–1944 гг. Ведь именно обвинения во враждебном отношении к советским партизанам и поголовном сотрудничестве с немцами послужили веской причиной депортации крымско-татарского народа. Естественно, не все было так просто. Но и утверждать, что все обвинения в коллаборационизме являются голословными, – также «грешить» против фактов, которыми полны документы той поры. К сожалению, следует констатировать: на оккупированных советских территориях шла не просто борьба с немецкими захватчиками. В большинстве случаев она принимала характер гражданской войны, со всеми присущими этой войне элементами. Смена настроений населения под воздействием тех или иных социально-политических факторов как раз и является одним из таких элементов. И отрицать этот объективный факт – значит намеренно скрывать, пусть и неприглядную, но, тем не менее, очень важную страницу истории нашего прошлого.

Володимир Орлянський (Запоріжжя)

Новозлатопільський район Запорізької області у період нацистської окупації

Історія Новозлатопільського району ще до початку Другої світової війни була дуже не простою. Сам район був створений 1929 р. у рамках ре-

лізації політики коренізації відносно єврейського населення. Завдяки переселенню великої кількості євреїв тут удалося створити компактну масу єврейського населення. На цій базі був утворений національний єврейський район. Стимулювавши кращі якості єврейського населення, вдалося відтворити багато елементів національного способу життя, домогтися високих показників в економіці, породити серед євреїв деяку надію на благополучне майбутнє. Район не був повністю єврейським, що дозволило, у свою чергу, довести можливість толерантного співіснування різних національностей. З 1939 р. національний статус був анульований, що відбилося на його адміністративних межах і національному складі: в районі була збільшена німецька й українська частина населення.

У перші місяці війни німецьке населення було насильно депортоване в глибокий радянський тил, урятуватися вдалося не більше як 8–10% від довоєнної чисельності. Німецька окупація принесла нову трагедію для населення району. Буквально в перші тижні окупації почалися дії щодо знищення євреїв.

Перебіг цих трагічних подій у районі мав свою особливість. Сам процес реєстрації, збору й знищення проводився не під керівництвом зондеркоманди або частин СС. Вся організація збору євреїв по селах і перевезення їх у районний центр була покладена на сільських старост і місцеве населення. Саме ці обставини, на думку автора, і породили одну з таємниць цієї трагедії. З 800 трупів, виявлених після звільнення району, 604 були по прізвищах ідентифіковані як єврейські, 196 були ідентифіковані як немісцеві мешканці. Закономірно виникає питання: «Куди поділося інше єврейське населення?», адже до війни їх налічувалося близько 8 тис. осіб.

Спогади жителів наштовхують на думку, що відправлення євреїв у районний центр не були таємницею для неєврейського населення сіл, тим більше що старости заздалегідь призначали візників, які знали, кого вони будуть перевозити наступного дня. По окремих фразах можна припустити, що у візках звозили дуже старих, немічних людей і дуже маленьких дітей.

Винятково на основі непрямих фактів можна припустити, що після появи слухів про примусове відправлення євреїв у районний центр основна маса єврейського населення змогла зникнути, а потім, можливо, і піти за межі району. З огляду на те, що події відбувалися в сільській місцевості, та й ще у степовій зоні, можна припустити, що все це відбувалося або за допомогою місцевого українського населення, або з їхньої мовчазної згоди.

Багато прикладів дозволяють припустити, що представники сільських управ не проявляли належної запопадливості для вишукування дітей від змішаних шлюбів, дозволяючи їм виїжджати не тільки із сіл, а також і за межі району.

Дві трагедії спустошили район більш ніж на половину, тому, напевно, він став місцем для переселення. На нашу думку, переселення не було стихійним і проводилося за згодою німецької влади. Переселенці почали прибувати вже з кінця 1941 р., і це тривало до початку літа 1943 р. Усе це дозволило відновити чисельність населення району до довоєнного рівня.

Питання про ставлення місцевого населення до німецької адміністрації є дуже складним з багатьох причин, одна з яких – що вважати актом опору? Наприклад, про що може свідчити факт відсутності у районі камери для арештантів, або чому в листах гебіткомісаріату численні факти порушення не називались саботажем і не тягли покарань.

Далеко не всі бажали повернення радянської влади. Аналіз звітів про виїжджаючих із сіл починаючи з початку серпня 1943 р. виявив тенденцію різкого збільшення числа людей, що виїжджали із району до німецького тилу. Лише в одному з таких списків нами виявлено понад 120 родин (по 3–5 осіб у кожній), і він був не завершеним. Можливо, що ця хвиля від'їжджаючих з німцями була представлена тими біженцями, які осіли в районі взимку й навесні 1943 р.

Діяльність НКВС після звільнення району так само викликає багато питань. Наприклад, зі списку тих, хто співробітничав з окупантами (за списком – 121 особа), було арештовано буквально кілька людей, третина була призвана в армію. Цікавим є й сам факт того, що майже всі з цього списку залишилися в районі й не пішли з німецькими військами.

Тетяна Євстаф'єва (Київ)

З історії спортивного життя в окупованому німцями Києві (футбольні матчі 1942 р.)

Йдеться про спортивне життя киян при «новому порядку», про гру футбольної команди хлібозаводу № 1 (до війни хлібозавод № 4) «Старт», основний склад якої був в основному з гравців київського «Динамо». Серія незвичайних футбольних матчів, які проходили при німцях, і досі викликає інтерес і запеклі суперечки навколо того чи іншого факту.

22 червня 1941 р. на новому 50-тисячному стадіоні української столиці мав відбутися матч на першість країни з футболу між динамівцями Києва і армійцями Москви. Гра не відбулася: того дня Німеччина напала на СРСР, почалася Велика Вітчизняна війна. З початком війни більшість гравців змінили свої футболки на гімнастюрки і пішли до лав Червоної